

Laura Saarenmaa

”Tulkaa katsomaan! Takaamme että Teillä on hauskaa!”

Helsingin DDR Kulturzentrum itäsaksalaisen elokuvan näyteikkunana

Saksan jakautuminen kahteen ideologisesti vastakkaiseen valtioon näkyi Suomessa saksankielisen kulttuuritarjonnan laajentumisena. Molempien Saksojen kulttuuripanostuksia Suomeen selittää maiden poikkeuksellinen, tasaväkinen asema Suomessa. Idän ja lännen etupiirien välissä tasapainoileva Suomi ei tunnustanut kumpaakaan Saksaa ennen vuotta 1973. Sen sijaan kauppa- ja kulttuurisuhteet olivat tiiviit. Kilpailua suomalaisten mielistä ja sydämistä käytiin Saksan yhteisen historian ja kulttuuriperinnön uusjaon kautta. Länsi-Saksa edisti saksalaisen kulttuurin ja kielen opetusta runoilijasuuruus Johann Wolfgang von Goethen nimeä kantavien, eri puolille Länsi-Eurooppaa sijoittuvien instituuttien avulla. Ensimmäiset Suomen Goethe-instituutit aloittivat toimintansa Jyväskylässä vuonna 1956 ja Tampereella vuonna 1961.¹ Itäsaksalaiset puolestaan pyrkivät omimaan Friedrich Schillerin, Heinrich

Mannin ja Johan Gottfried Herderin. Itäsaksalaiseksi profiloitua saksankielistä kirjallisuutta ja kulttuuria esittelevä DDR Kulturzentrum avattiin Helsingissä vuonna 1960 ensimmäisten DDR Kulturzentrumien joukossa. Vastaavia keskuksia oli avattu aiemmin ainoastaan Prahaan (1956) ja Varsovaan (1957).² Goethe-instituutin tavoin DDR Kulturzentrumin suurimmat panostukset kohdistuivat kielenopetukseen.³

Kielikoulutuksen ohella Helsingin DDR Kulturzentrumin pysyväluonteisin toimintamuoto oli DDR:n valtiollisen Deutsche Film-Aktiengesellschaft (DEFA) -tuotantoyhtiön tuottamien elokuvien maahantuonti, esittäminen ja esitystarkoitukseen lainaaminen. Vuonna 1946 perustettu DEFA tuotti sosialismin ihanteita vaalivia elokuvia niin kotimarkkinoille kuin länteen suuntautuneen kulttuuridiplomatian tarpeisiin.⁴ Tässä katsauksessa tarkastelen Helsingin DDR Kultur-

1. Seppo Hentilä, *Harppisaksan haarukassa. DDR:n poliittinen vaikutus Suomessa*. SKS 2004, 65–73.

2. Helsingin DDR Kulturzentrum toimi hallinnollisesti 1961 perustetun Deutch-Nordische Gesellschaftin (1974 alkaen DDR-Nordeuropa Gesellschaft) alaisuudessa. Pohjoismaisten ystäväseurojen katto-organisaatio oli nimeltään Kansojen ystävyyden liitto (Die Liga für Völkerfreundschaft der DDR [1961–1990]), joka oli DDR:ssä valtaa pitävän Saksan sosialistisen yhtenäisyyspuolueen (SED) alainen organisaatio. Hentilä 2004, 71; Tukholman DDR Kulturzentrumista Nils Abraham, *Die Politische Auslandsarbeit der DDR in Schweden. Zur Public Diplomacy der DDR Gegenüber Schweden nach der diplomatischen anerkennung (1972–1989)*. LIT Verlag 2007.

3. Yksi DDR Kulturzentrumin kielikoulutuspalveluja käyttänyt taho oli Suomen Yleisradio. Ylen radion saksankielisen ohjelmien päällikön Juhani Niinistön mukaan DDR Kulturzentrumin kielikurssit näkyivät itämyönteisyytenä termeissä, sanojen kirjoitusasussa ja muotoiluissa, joita toimituksissa ja Ylen hallinnossa 1970–1980-luvuilla käytettiin. Juhani Niinistö, puhelinhaastattelu 10.12.2021; Juhani Niinistö, Suomen poliittinen eliitti vältti Länsi-Berliiniä. Puheenvuoro. *Uusi Suomi* 9.11.2019, <https://puheenvuoro.uusisuomi.fi/jniinisto/suomen-poliittinen-eliitti-valtti-lansi-berliinia-vahan-pelkasikin/> (9.5.2022).

4. Maria Ivanova, *Cinema of Collaboration. DEFA Coproductions and International Exchange in Cold War Europe*. Berghahn Books 2019.

zentrumin elokuvatoimintaa ja DEFA-yhtiön tuottamien elokuvien esittämistä yhtenä DDR:n kulttuurivaikuttamisen muotona Suomessa. Alkuperäislähteinä toimivat Kansallisarkiston kokoelmaan kuuluvat Helsingin DDR Kulturzentrumin painotuotteet (1969–1990).⁵ Lisäksi viittaan aiemmassa tutkimuksessa käyttämäni Yleisradion tilastoaineistoon sekä Saksan yleisradioarkiston (Deutsches Rundfunkarchiv, DRA) Suomea koskevaan aineistoon.⁶

DDR:n kulttuurivaikuttamisesta Suomessa on julkaistu niukasti tutkimusta.⁷ Laajemman tutkimushuomion kohteena ovat olleet poliittisten puolueiden ja valtaeliitin suhteet Itä-Saksaan ja Itä-Saksan tiedustelun työntyminen suomalaisiin instituutioihin.⁸ Ruotsissa on viime aikoina suunnattu tutkimushuomiota DDR:n kulttuurivaikuttamiseen eri taiteenlajien kautta. Henrik Rosengren (2018) on tutkinut musiikkikoulutusta, Marie Cronqvist (2020) itäsaksalaisia lastenohjelmia ja Emil Stjernholm (2021) itäsaksalaisten elokuvien televisionäkyvyyttä.⁹

Elokuvien tärkeydestä myös DDR:n Suomeen ja Suomen televisioon suuntaamassa kulttuuri-diplomatiassa kertoo DDR:n televisioarkistoon talletettu, DDR:n television Deutscher Fernseh-

funkin (DFF) kansainvälisten suhteiden johtajalle Kurt Ottersbergille lähetetty muistio. DDR:n Helsingin kaupallisessa edustustossa 23.10.1967 päivätyssä muistiossa ilmaistiin huoli siitä, että panostuksista huolimatta itäsaksalaisia elokuvia ei ”edelleenkaan” näy Suomen televisiossa. Yhdeksi toimenpiteeksi ehdotettiin Helsingin DDR-Kulturzentrumin järjestämää, Yleisradion toimittajille tarjottavaa katselmusta, jossa DDR:n elokuvatuotantoa esiteltäisiin toimittajille ja ohjelmaostajille neljännesvuosittain. Suunnitelma ei tässä muodossa toteutunut.¹⁰

Aivan olematonta itäsaksalaisen elokuvan televisionäkyvyys ei Suomessa 1960-luvulla kuitenkaan ollut. Yleisradio esitti kansainvälistä teiselokuvien trendiä seurailevan DEFA-elokuvan *Vaikeneva kivi* (*Der Schweigende Stern*, DEFA 1959) jo loppuvuodesta 1962.¹¹ Myös Saksan natsimenneisyyttä kriittisesti käsittelevä *Murhaaja keskuudessamme* (*Die Mörder sind Unter Uns*, DEFA 1946) esitettiin televisiossa vuonna 1963.¹² Elokuvateatterissa tämä Wolfgang Staudten ohjaama synkkä moraalitarina oli esitetty Suomessa jo vuonna 1948.¹³

DEFA-elokuvia esitettiin Suomessa pääsääntöisesti neuvostoliittolaisen elokuvan maahan-

5. Helsingin DDR Kulturzentrumin painotuotteet -aineisto kattaa vuodet 1969–1990 ja käsittää 9 mappia Kulturzentrumin tapahtumatiedotteita ja ohjelmalehtisiä, kutsukirjeitä ja muita tapahtumiin liittyviä tiedotteita ja monisteita. Elokuva-toiminnan kannalta toistuvien tekstilajien aineistossa ovat kutsukirjeet, tulevaa ohjelmistoa esittelevät esitysaikataulut sekä elokuvien suomenkieliset synopsit. Tapahtumien valmisteluun tai Kulturzentrumin toimintaan liittyvää kirjeenvaihtoa, kokouspöytäkirjoja, muistioita, toimintasuunnitelmia tai muita tausta-aineistoja kokoelma ei sisällä.
6. Laura Saarenmaa & Marie Cronqvist, Cold War Television Diplomacy. The German Democratic Republic on Finnish Television. *Nordicom Review* 41:1 (2020), 19–31; Saarenmaa Laura, Sehr Geehrter Kollege, Lieber Freund! Itä-Saksan yhteydenpito Yleisradioon 1966–1990. *Media & Viestintä* 44:1 (2021), 50–71.
7. Sakari Silvola, *Nukkumatin kylmä sota*. SKS 2021; Antti Miettunen-Nordström, DDR:n ystävyyskaupunkipolitiikka Suomessa 1955–1975. Helsingin yliopisto, Yleisen historian pro gradu -tutkielma 2015; Olivia Griese, *Kulturpolitik und Kalter Krieg. die Konkurrenz von Bundesrepublik und DDR in Finnland 1949–1973*. Wiesbaden 2006; Tiiu Hovi, Erityistapaus Suomi, kulttuuriköyhä DDR? DDR:n kulttuuripolitiikka Suomessa länsisaksalaisen tutkimuksen valossa. Turun yliopisto, poliittisen historian pro gradu -tutkielma 1999.
8. Kimmo Elo, DDR:n tieteellis-tekninen vakoilu kylmän sodan aikana. Esimerkkinä tapaus ”Larsen”. *Ennen ja nyt* 20:2 (2020), 69–86; Alpo Rusi, *Tiitisen lista. Stasin vakoilu Suomessa 1960–1989*. Gummerus 2012; Jukka Seppinen, *Suometumisen syövereissä*. WSOY 2011; Kimmo Elo & Helmut Müller-Enbergs, Suomen merkitys DDR:n ulkomaantiedustelun kohteena. *Kosmopolis* 40:4 (2010), 31–47; Alpo Rusi, *Vasemmalta ohi. Kamppailu Suomen ulkopoliittisesta johtajuudesta rautaesiripun varjossa 1945–1990*. Gummerus 2007; Seppo Hentilä, *Harppisaksan haarukassa. DDR:n poliittinen vaikutus Suomessa*. SKS 2004; Seppo Hentilä, *Kaksi Saksaa ja Suomi*. SKS 2003.
9. Henrik Rosengren, Musik som politik. Musikrelationerna Sverige-DDR. Propaganda, kulturarv, karriär. *Vetenskapssocieteten i Lund. Årsbok 2018*, 75–87; Marie Cronqvist, From Socialist Hero to Capitalist Icon. The Cultural Transfer of the East German Children’s Television Programme *Unser Sandmännchen* to Sweden in the early 1970s. *Historical Journal of Film, Radio and Television* 41:2 (2021), 378–393; Emil Stjernholm, GDR Cinema on Swedish Television. The formation of cultural contacts and the reception of East-German narratives. *View. Journal of European Television History and Culture* 10:19 (2021), 41–58.
10. Saarenmaa 2021, 55–56.
11. TV1 22.11.1962.
12. TV1 9.11.1963
13. Elonet, https://elonet.finna.fi/Record/kavi.elonet_elokuva_159878 (9.5.2022).

tuontiin ja levitykseen keskittyneen Kosmos-filmin omistamassa Capitol-teatterissa Helsingin Mannerheimintielle.¹⁴ Kosmos-Filmin lisäksi itäsaksalaisia elokuvia toivat maahan työväenliikettä lähellä ollut, vuosina 1955–1962 toiminut Allotria-Filmi Oy sekä vuonna 1919 perustettu Suomi-Filmi.¹⁵ Kaupallisten levittäjien lisäksi DEFA-elokuvia toivat maahan myös vuonna 1954 perustettu Suomi-DDR-Seura ja Helsingin DDR Kulturzentrum. Näiden toimijoiden kautta elokuvat levisivät ystävyysseurojen paikallisosastojen, opiskelijajärjestöjen ja elokuvakerhojen esityksiin eri puolille Suomea. Vaikka elokuvateatterit alkoivat 1960-luvulla menettää lipputuloloja televisiolle, nuorten kaupunkilaisten keskuudessa elokuvat olivat edelleen suosittua ajanvietettä. Etenkin poliittisesti aktiivisen opiskelijanuorison keskuudessa elokuvakerhotoiminta eli 1960–1970-luvuilla kukoistuskauttaan.

DDR:läisten kulttuurivaikuttajien näkökulmasta televisio nähtiin kuitenkin valtakunnallisen kattavuutensa takia ylivoimaisena mas-

■ Kuva 1. *Murhaaja keskuudessamme* (Die Mörder Sind Unter Uns, DEFA 1946) kertoo lääkäristä (Wilhelm Borchert), joka haluaa kostaa sodanaikaiselle upseerilleen (Arno Paulsen) keskitysleirillä aiheuttamansa kuolemat. Lähde: kuvakaappaus elokuvasta.

samediana. DDR:n kaupallisessa edustustossa, (1973 alkaen DDR:n suurlähetystö) työskenneltiin pitkäjänteisesti DEFA-elokuvien saamiseksi Suomen televisioon. Lähetystössä järjestettiin elokuvien ennakkokatselmuksia ja toimitettiin Yleisradion johdolle ennakkotietoja televisioesitykseen tarjolle tulevista elokuvista ja ohjelmista.¹⁶ Vuosikausien ponnistukset tuottivat verrattain vaatimattomia tuloksia. Ohjelmistoon päätyi valikoima itäsaksalaisia elokuvia, mutta erityisen kunnianhimoisesta DEFA-elokuvien tarjonnasta ei voida puhua. Vuosien 1957–1991 välillä Yleisradion televisiokanavilla esitetyistä 45 DEFA-elokuvasta suurin osa oli lastenelokuvia ja kepeitä ihmissuhdehupailuja.¹⁷ Poliittisesti kantaaottavat ja propagandistiset DEFA-elokuvat eivät, muu-

14. Kosmos-filmistä Mia Öhman, Peili-elokuvan vastaanotto Suomessa. Andrei Tarkovski neuvostotelokuvan keulakuvana Suomessa. *Lähikuva* 32:1 (2019), 27–45; Kaarle Stewen, Elokuvahistorian unohtettu luku. Miten Suomesta tuli neuvostotelokuvan näyteikkuna. *Kanava* 3 (1999), 169–172.

15. Mia Öhman, Jussi Kohonen puhuu. *Lähikuva* 28:3 (2015), 70–81; Anu Seppälä, Neukkufilmin laukkurysssä Jussi Kohonen opetti suomalaiset katsomaan neuvostotelokuvia. *Helsingin Sanomat* 6.2.2000.

16. Saarenmaa 2021.

17. Ylen esittämien koti- ja ulkomaisten kokoillan elokuvien taulukko (1957–1991) ei ole kattava, joten lukumäärää voi pitää ainoastaan suuntaa antavana.

tamaa poikkeusta lukuun ottamatta, päätyneet televisioesitykseen. Neljä DDR:läistä elokuvaa kiellettiin vuosina 1959–1962 Suomen elokuvatarkastamon toimesta Suomessa kokonaan. Nämä 1950-luvun lopulla valmistuneet elokuvat esittivät rajua Saksan Liittotasavallan vastaista propagandaa ja vihjailivat entisten kansallissosialistien nousseen Liittotasavallassa maan johtaviin asemiin.¹⁸

Sensuuriperusteen taustalla lienee ollut Suomen ulkopoliittisesti herkkä suhde kahteen ideologisesti vastakkaiseen leiriin kuuluneeseen Saksaan. Natsi-Saksan vaiheita kriittisesti käsitelleet elokuvat saattoivat olla Hitlerin rinnalla taistelleelle, Neuvostoliiton ystäväksi heittäytyneelle Suomelle muutenkin epämieluisia. Ruotsin televisio SVT ei torjunut antifasistisia DEFA-elokuvia yhtä kategorisesti. SVT esitti muun muassa Konrad Wolfin antifasistiset moraliteetit *Professor Mamlock* (1961) ja *Ich war Neunzehen* (1968) sekä dokumentaristikaksikko Walter Heynowskin ja Gerhard Scheymannin Hitlerjugend-järjestöstä kertovan dokumentin *Der Mann ohne Vergangenheit* (1970). SVT esitti tuoreeltaan myös osia natsi-Saksan asevoimissa palvelleen Siegfried Müllerin haastatteluelokuvasta *Lachende Mann* (1966).¹⁹ Suomessa näitä elokuvia ei Yleisradion ohjelmistossa nähty. Sen sijaan näitä elokuvia esitettiin elokuvakerhojen ja seurojen näytöksissä, Tampereen elokuvajuhlilla ja DDR Kulturzentrumin järjestämissä elokuvatilaisuuksissa.

Nostan seuraavaksi Helsingin DDR Kulturzentrumin elokuvaohjelmistosta esimerkkejä, joilla DDR määritteli suhdettaan menneisyyteen ja ympäröivään maailmaan ja muotoili omiin kansalaisiinsa kohdistuvia odotuksia ja ihanteita. Ensimmäisen ja tärkeimmän DEFA-elokuvien tyyppin muodostavat antifasistiset moraalitarinat, joilla DDR:ssä otettiin ideologista etäisyyttä Saksan fasistiseen lähimenneisyyteen.

Antifasisteja, ”intiaaneja” ja akateemisia naisia

DDR:n kulttuuripropagandan keskeisenä tehtävänä oli perustella sosialistisen järjestelmän paremmuutta. Tärkeä työkalu tässä oli historia.²⁰ Edistyksellistä historiakuvausta rakennettiin myös DEFA-tuotantoyhtiön historiaelokuvissa. Samalla niissä tehtiin pesäeroa Länsi-Saksaan ja epämieluisiin historian elementteihin. Historiaelokuvien ykkösnimi oli juutalaistaustainen Wolfgang Staudte, joka käsitteli elokuvissaan *Rotation* (DEFA 1949)²¹, *Ich War Neunzehen* (DEFA 1968)²² ja *Lissy* (DEFA 1957)²³ Kolmannen valtakunnan nousua ja tuhoa, työväenluokan moraalista voittoa sekä epäpoliittisuuden kustautumista. Ensimmäisen maailmansodan aattoon ajoittuvan *Alamaisen (Der Untertan, DEFA 1951)*²⁴ tarinaa tulkittiin sitäkin vertauskuvana natsivallan mahdollistaneille mielitelijöiden joukolle. Kurt Maetzigin, Konrad Wolfin ja Frank Beyerin historiapolitiittiset elokuvat pureutuivat juutalaisten kohtaloihin natsi-Saksassa. *Maetzigin Ehe im Schatten* (DEFA 1947)²⁵ kertoo näyttelijästä, joka päätyi itsemurhaan juutalaisen vaimonsa jouduttua keskitysleirille. Wolfin *Professor Mamlock* (DEFA 1961)²⁶ on juutalaiskirurgi, joka natsihallinnon myötä menettää työnsä ja päätyy itsemurhaan poliittista flegmaattisuuttaan katuen. Beyerin *Nakt Unter Wölfen* (DEFA 1963)²⁷ kertoo keskitysleiriltä kanssavankien avulla selviävästä juutalaispojasta, ja *Jakob der Lügner* (DEFA 1974)²⁸ juutalaisgetossa piilotellusta radiosta, josta kuuluu toivoa antavia uutisia Puna-armeijan lähestymisestä.

Toisen tärkeän, Kulturzentrumin esittämien DEFA-elokuvien tyyppin muodostavat genre-elokuvat, jotka käänsivät Hollywoodin vakiintuneet asetelmat pääläelleen ja esittivät länsimaisista mallitarinoista sosialistisia versioita. DEFA:n suurimpiin tuotannollisiin satsauksiin kuului-

18. Jari Sedergren, *Taistelu elokuwasensuurista. Valtiollisen elokuvatarkastuksen historia 1946–2006*. SKS 2006, 115–118.

19. Stjernholm 2021.

20. Hentilä 2004, 65.

21. es. Kulturzentrumissa 13.5.1975.

22. es. Kulturzentrumissa 18.4.1974.

23. es. Kulturzentrumissa 26.1.1983.

24. es. Kulturzentrumissa 26.1.1971.

25. es. Kulturzentrumissa 2.2.1977.

26. es. Kulturzentrumissa 14.10.1980.

27. Kulturzentrumin esityspäivämäärä ei tiedossa. Elokuva esitettiin Helsingissä sosialististen maiden elokuvaviikolla 24.–30.4.1975.

28. es. Kulturzentrumissa 13.11.1975.

vat lännenelokuvia versioivat ”intiaanelokuvat” (*Indianerfilme*), joissa tarina kerrottiin amerikkalaisten valloittajien sijaan alkuperäiskansojen näkökulmasta. Alkuperäiskansan päällikköä esitti elokuvissa usein punaihoiseksi meikattu, peruukkipäinen jugoslaavi Gojko Mitic.²⁹ Helsingin DDR Kulturzentrumissa esitettiin DEFA:n kymmenestä ”intiaanelokuvasta” heti tuoreeltaan viisi: *Tödlicher Irrtum* (DEFA 1970)³⁰, *Osceola* (DEFA 1971)³¹, *Tecumseh* (1972)³², *Apachen* (DEFA 1973)³³, ja *Ulzana* (DEFA 1974)³⁴ (es. 5.2.1975). Lisäksi Kulturzentrumissa esitettiin neuvostoliittolaisen Mosfilmin kanssa yhteistyössä tehty, avaruuteen sijoittuva tulevaisuusutopia *Eolomea* (DEFA 1972)³⁵.

Kolmannen DEFA-elokuvien ryhmän muodostavat korkeakoulutettujen, kaupunkilaisten nuorten akateemisten elämän ristiriitoja käsittelevät elokuvat. Lothar Warneken elokuvassa *Leben mit Uwe* (DEFA 1974)³⁶ väitöskirjaansa viimeistelevä biologimies pohtii vaativan tutkimustyön ja perhe-elämän yhdistämistä. Elokuvassa *Liebeserklärung an G.T.* (DEFA 1971)³⁷ nuori naisfyysikko saa johdettavakseen laajan tutkimusprojektin, mutta samaan aikaan olisi myös pariutumisen aika. Työn kautta löytyy matemaattikopartneri ja niin työprojekti kuin haave lapsesta toteutuu. Vastaavasti elokuvassa *Der Dritte* (DEFA 1972)³⁸ matemaatikko-yksinhuoltajaäiti etsii uutta partneria ja löytää sopivan miehen työtovereidensa joukosta. Rikoselokuvassa *Ärztinnen* (DEFA 1983)³⁹ murhetta naislääkärille aiheuttaa vastuuton lääketehdas.

Akateemisesti koulutettujen naispäähenkilöiden kautta vahvistettiin käsitystä DDR:stä tasa-arvon mallimaana, jossa naisten oli mahdollista yhdistää korkeakoulutus, vaativa asiantuntijatyö

ja tyydyttävä perhe-elämä.⁴⁰ Jos historiaelokuvat rakensivat Itä-Saksalle ideologisesti mielekkästä menneisyyttä ja ”intiaanelokuvat” määrittelivät suhteita muuhun maailmaan, modernien ammattidraamojen kautta piirtyi esiin ihanne DDR:n nykyisyydestä korkeakoulutettujen, vapaiden akateemisten yhteiskuntana. Siinä elämän avainkysymykset eivät liittyneet SED-puolueen kontrolliin, vaan ammatillisiin valintoihin ja työ- ja yksityiselämän ihanteelliseen yhdistämiseen. Osa edellä mainituista elokuvista päätyi Suomessa myös teatterilevitykseen ja televisioon, joten näiden elokuvien voi ajatella osaltaan vaikuttaneen suomalaisten mielikuviin Itä-Saksasta modernina hyvinvointivaltiona kattavine päivähoitojärjestelmineen.

Tapahtumia ja tilaisuuksia

Paasivuorenkadun tiloissa järjestettyjen kuukausittaisten elokuvailtojen ohella DDR Kulturzentrum oli vuosien mittaan mukana toteuttamassa lukuisia elokuva-aiheisia tapahtumia ja tilaisuuksia. Iso vuosittainen satsaus oli sosialististen maiden elokuvaviikko, joka järjestettiin Helsingissä vuodesta 1970 alkaen. DEFA-elokuvia esiteltiin myös osana Suomen Elokuva-arkiston ohjelmitoa teemakokonaisuuksina (”Oopperan ja operetin juhlaa – musiikkielokuvia DDR:stä”) ja retrospektiiveinä (”DDR 25 vuotta”, ”DDR:n elokuvia 20 vuoden ajalta”, ”Heynowski & Scheymann -retrospektiivi”). Kulturzentrum järjesti myös elokuva-aiheisia esitelmä- ja keskustelutilaisuuksia nimekkäine itäsaksalaisine tekijävieraineen. Toukokuussa 1969 Kulturzentrumissa vierailleet dokumenttiohjaajat Walter Heynowski ja Gerhard Scheumann kertoivat Vietnamin sotaa käsittelevästä neliosaisesta dokumenttisarjastaan *Pilo-*

29. DEFA:n ”intiaanelokuvista” esim. Evan Torner, *The Red And the Black. Race in the DEFA indianerfilm Osceola. New German Review. A Journal of Germanic Studies* 25:1 (2011), 61–82.

30. es. Kulturzentrumissa 19.11.1970.

31. es. Kulturzentrumissa 20.1.1972.

32. es. Kulturzentrumissa 12.10.1970.

33. es. Kulturzentrumissa 29.11.1973.

34. es. Kulturzentrumissa 5.2.1975.

35. es. Kulturzentrumissa 17.1.1973. *Eolomeasta* ja muista DEFA:n tietiselokuvista Sonia Fritzsche, *A Natural and Artificial Homeland. East German Science-Fiction Film Responds to Kubrick and Tarkovsky. Film & History. An International Journal of Film and Television Studies* 40:2 (2010), 80–101.

36. es. Kulturzentrumissa 12.3.1975.

37. es. Kulturzentrumissa 11.11.1971.

38. es. Kulturzentrumissa 30.11.1972.

39. es. Kulturzentrumissa 10.10.1985.

40. DEFA-elokuvien naispäähenkilöistä Jennifer Creech, *Mothers, Comrades and Outcasts in East German Women's Films. Indiana University Press* 2016.

ten Im Pyjama (1968)⁴¹. Vuonna 1971 Helsingissä vierailivat saksalaisesta antifasistisesta vastarintaliikkeestä kertovan *KLK an PTX – Rote Kapelle* (DEFA 1971)⁴² -elokuvan tekijät. Huhtikuussa 1974 DDR:n elokuva-arkiston johtaja Manfred Lichtenstein esitelmöi DDR:n kulttuuripolitiikasta, ja marraskuussa 1976 kuultiin DEFA:n perustajajäseniin kuuluneen Kurt Maetzigin DDR:n elokuva-tuotantoa käsittelevä esitelmä.

Kävijöiden toiveita selvitettiin kyselylomakkeilla, joissa tiedusteltiin millaisia sisältöjä ja tapahtumia Kulturzentrumiin toivottiin. Myös esitettyjen elokuvien sisällöistä esitettiin kysymyksiä (”tuntuivatko elokuvat teistä vakuuttavilta?”). Kulturzentrumin laatimien kirjeiden ja kyselyjen kohtelias sävy, ylisanat ja suostuttelut (”Tulkaa katsomaan! Takaamme että teillä on hauskaa!”⁴³) kertovat työpanoksista, joita yleisöpohjan rakentaminen ja ylläpitäminen vuosien mittaan vaati. 1980-luvulle tultaessa voi aistia innostuksen elokuvailtoja kohtaan alkavan laantua.

Yleisöpohjan laajentamispaineista 1980-luvulle tultaessa kertovat lähiseudun asukkaista koostuvan Siltasaariseuran jäsenille osoitettu kutsu tutustumistilaisuuteen sekä kutsuihin ilmestyvät maininnat ”ilmaisista virvokkeista”. 1980-luvulla DDR Kulturzentrumin keskustelutilaisuuksien fokus siirtyi kulttuuripolitiikasta yleisyhteiskunnallisiin aiheisiin. Viimeisinä vuosinaan DDR Kulturzentrum tarjosi keskustelufoorumin Euroopan rauhanpolitiikan, aseistariisunnan, ympäristöongelmien, DDR:n poliittisen tilanteen ja lopulta myös *Wenden* (eli saksojen yhdyntymisen) käsittelyyn. Elokuvaesitykset jatkuivat keskeytyksettä kesään 1990 asti ja palvelivat viime vaiheessa etenkin lastenelokuvan ystäviä. Viimeiseksi Kulturzentrumin esittämäksi elokuvaksi jäi DEFA-komedia *Anton der Zauberer* vuodelta 1977.⁴⁴

Yhteenvedo ja jatkokysymyksiä

Helsingin DDR Kulturzentrum esitti DDR:läisiä elokuvia helsinkiläisille sosialismin ja sosialistimaiden elokuvan ystäville. Lisäksi DDR Kul-

turzentrum toimi elokuvalainaamona seuroille ja kerhoille, jotka halusivat esittää itäsaksalaista elokuvaa tilaisuuksissaan eri puolilla maata. Yksi aktiivisista lainaajista oli tamperelainen elokuva-kerho Monroe, joka palkittiin Kansojen ystävyyden liiton kultaisella ansiomerkillä DDR:läisen elokuvan tunnetuksi tekemisestä Suomessa.⁴⁵ Vaikka Kulturzentrumin omat elokuvatilaisuudet palvelivat oletettavasti verrattain pientä helsinkiläisyleisöä, pitkällä aikavälillä DDR Kulturzentrumin panosta DEFA-elokuvan esittäjänä voidaan pitää merkittävänä. Elokuvia esitettiin lähes kolmenkymmen vuoden ajan säännöllisesti vähintään kerran kuussa, ja niitä saatettiin esittää illan aikana useita. DDR Kulturzentrum esitti siten vuosien mittaan määrällisesti enemmän DEFA-elokuvia kuin mikään muu taho Suomessa. Kuten tässä katsauksessa olen tuonut esiin, ohjelmisto oli laaja ja käsitti niin ”klassikoita” kuin uutta tuotantoa, lastenelokuvaa, lyhytelokuvia ja dokumentteja.

DDR Kulturzentrum esitti elokuvia nimenomaan kulttuurivaikuttamisen tarkoituksessa. Päämääränä ei siis ollut myydä itäsaksalaista elokuvaa suomalaisille, vaan levittää sosialismin ideologiaa ja kertoa elokuvan kautta DDR:n sosialistisen järjestelmän ylivertauisuudesta. Jatkokäytökset tuonevat lisävalaistusta Kulturzentrumin käytäntöihin, tekijöiden ja toimijoiden verkostoihin, elokuvaan taidemuotona kohdistuviin odotuksiin sekä mahdollisesti elokuvaohjelmiston vuosien varrella synnyttämiin keskusteluihin. Jatkossa selvinnee myös, minkä kokoista joukkoa Kulturzentrumin elokuvatilaisuudet ovat Suomessa ja muualla maailmassa puhutelleet, ja missä määrin ne ovat muokanneet suomalaisten elokuvaharrastajien ajattelua poliittisia piirejä laajemmin.

Dosentti **Laura Saarenmaa** työskentelee yliopistonlehtorina mediatutkimuksen oppiaineessa Turun yliopistossa. **Sähköposti:** laura.saarenmaa@utu.fi

41. Osa 3. es. Kulturzentrumissa 7.5.1969.

42. es. Kulturzentrumissa 21.9.1971.

43. Kutsu *Hauptmann Florian von der Mühle* (DEFA 1968) -historiahupailun esitystilaisuuteen 11.12.1969 Helsingin DDR Kulturzentrumissa.

44. es. Kulturzentrumissa 11.6.1990.

45. Raimo Silius, puhelinhaastattelu 2.12.2021.